

KÖZLEMÉNYEK

BALLÓ ISTVÁN

A FELEDÉS HOMÁLYÁBÓL ...

Jung János Hadi mesterséget tárgyzó könyvéről¹

Jelen munkámmal emléket kívánok állítani a száz évvel ezelőtt született Markó Árpádnak², aki a XVII—XIX. század hadtörténeti kérdéseivel foglalkozó műveivel maradandót alkotott. Jelentős érdemeket szerzett — más területek mellett — e három évszázad hadtörténeti és történettudományi dokumentumainak felkutatásával, amelyekkel nagyban hozzájárult a korszak reálisabb megismeréséhez, megítéléséhez, az utána pályára lépett hadtörténészek tájékozódásához.

Zrínyi Miklós hadtudományi műveinek megírásával (melyeket 1646 és 1661 között vetett papírra) megteremtette a magyar hadtudomány alapjait. Ezekben az írásokban összefoglalta és rendszerezte a hadtudomány addigi magyar ismereteit, eredményeit. Rendkívül meggyőzően tárta fel a táborozást, a hadsereg-szervezést, az anyagi ellátást, valamint a háborúra vonatkozó filozófiai- és lélektani kérdéseket. Olyan „fundamentumot” hozott létre, amelyre szilárdan lehetett volna építeni és megfelelőképpen továbbfejleszteni a magyar hadtudományt, hadtörténetírást. Borítsunk fátylat most közel 150 esztendőre és idézzük fel az 1807-es esztendőöt. Hadi dolgainkat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy ez az év fordulópontot jelentett, hiszen akkor Magyarországon olyan magyar nyelvű könyv jelent meg, amely a hadtudománnyal foglalkozott. Akkor jelent meg ugyanis Szekér A. Joachim kiadásában a Hadi tudomány³ című munka. Ez lenne tehát az első magyar nyelven megjelent hadtudományi mű? Hogyan is vélekedik maga Szekér A. Joachim a könyv bevezetésében? „... Most olyan munka jelenik meg a' Magyar Világ előtt mely a Hadi-Mesterségnek fő tárgyait magába foglalja, 's azt Magyarúl tanítja. Ez a' maga nemében Magyar nyelven leg-első könyv, minthogy ezen tárgyról írt Magyar Munka mind eddig még nem jött a világ eleibe!”⁴

¹ Jung János: A hadi mesterséget tárgyzó szükségesebb tudományoknak summás elő-adása. A leg-jobb régi, és újabb írásokból össze szedve. Pesten. Talált Eggenberger József könyvárosnál. 2. kötet 1807—1808. (Országos Széchenyi Könyvtár, a továbbiakban — OSZK).

² Markó Árpád: (Rozsnyó, 1885. okt. 12. — Budapest, 1966. szeptember 17.) 1906-ban végezte el a bécsiújhelyi Katonai Akadémiát, majd csapattiszti szolgálatot teljesített. 1921-ben a Hadilevéltárba helyezték, ahonnan 1940-ben a régi levéltári osztály vezetőjeként (1938-tól ezredesi rangban) vonult nyugalmába. A MTA tagja 1934 és 1949 között, 1965-ben a történettudományok doktora lett. Főbb művei: II. Rákóczi Ferenc a hadvezér (Budapest, 1934), II. Rákóczi Ferenc 1676—1735 (Budapest, 1935), A lipői kuruc hadjárat 1709 augusztusában (Budapest, 1935), Gróf Zrínyi Miklós prózai munkái (Budapest, 1939), Gróf Zrínyi Miklós (Budapest, 1942), Futaki gróf Hadik András tábornagy (Budapest, 1944), Elfelejtett magyar hadvezérek (Budapest, 1944), Egy elfelejtett magyar író-katona. Jakkó László huszárkapitány 1781—1833 (Budapest, 1960), Kossuth Lajos hadtudományi munkálatai törökországi emigrációja alatt 1850—1851-ben (Kéziratok doktori disszertáció) A felsorolt műveken kívül összeállította az MTA katona tagjainak életrajzát és tudományos munkásságát. (MTA kéziratár.)

³ Szekér Aloysius Joachim: Hadi tudomány... Pesten, Hartleben Konrád Adolf Könyvárosnál a' Váti útszában 1807.

⁴ Szekér: 1807, Bevezetés VII. o.

Ez a kijelentés elgondolkoztató! Ott van a Zrínyi által írt hadtudományi művek egész sora — mondhatjuk. Említsük meg a legfontosabbakat: Tábori Kis Tracta (1646—1651), Vitéz hadnagy (1650—1653), Mátyás király életéről való elmélkedések (1656). E művek léte igaz. Az is igaz viszont, hogy Zrínyi Miklós hadtudományi írásai nyomtatásban először csak 1853-ban jelentek meg Kazinczy Gábor és Toldy Ferenc munkássága nyomán akkor adták ki egyben valamennyi költői művét és prózai alkotását is. 1807-ben Zrínyi hadtudományi munkái kevésbé voltak ismertek, hiszen addig csak „Az török áfium ellen való orvosság” került kinyomtatásra 1705-ben, Forgách Simon (II. Rákóczi Ferenc tábornagya) munkálkodása eredményeként. Zrínyi egyéb művei Szekér A. Joachim életében csak kéziratos másolatokban⁵ voltak elérhetőek.

Szekér A. Joachim állítását sokáig nem vonták kétségbe, hiszen az ellenkezőjét érvekkel és hiteles forrásokkal sem történész, sem hadtörténész nem bizonyította. Azt viszont — a későbbi időszakot vizsgálva — megállapíthatjuk, hogy Szekér A. Joachim kijelentését a korszak és a kérdés kutatói megismélték.

Így megemlíthető Markó Árpád, aki a francia forradalom és a napóleoni háborúk időszaka katonai nyelvét vizsgáló cikkében⁶ leírta, hogy Szekér A. Joachim 1807-ben kiadott Hadi tudomány című könyve méltán tekinthető a legelső magyar nyelvű ilyen természetű úttörő alkotásnak. A későbbiekben megállapította, hogy Szekér példáját két év múlva követte Jakkó László. Az Újhadi tudomány lelke című könyvével⁷, s ezzel az utóbbi megállapításával egyet is érthetünk. Az Értekezések a történeti tudományok köréből című sorozat 18. füzetében⁸ Markó Árpád részletesen elemzi Zalárdi Jakkó László életét és munkásságát. Itt újra megismétli a korábbi kijelentését, miszerint ebből a korszakból csak két magyar nyelvű könyv ismeretes: Szekér A. Joachim: Hadi tudománya (1807) és Jakkó László: Az Újhadi tudomány lelke (1809) című műve.

Ács Tibor — Raksányi Imre reformkori hadtudományi munkásságát vizsgálva⁹ — ugyancsak megemlítette a XIX. század első éveinek hadtudományi munkáit. Az alábbiakat írta le: „... Most jelenik meg először nyomtatásban az első két kiemelkedő magyar nyelvű hadtudományi mű: szerzőjük Szekér Alajos Joachim és Jakkó László. A Hadi tudomány című nagy jelentőségű művét Szekér Alajos Joachim 1807-ben adta ki, amelyben jól, áttekinthetően rendszerezi és tárgyalja kora hadtudományát...” Később így folytatja: „... Jakkó László 1809-ben jelenteti meg Az Új Hadi tudomány lelke című munkáját, amelyben a hadvezetés alapelveit és alkalmazási módjait ismerteti...”¹⁰

Összevetve Szekér A. Joachim, Markó Árpád és Ács Tibor megállapításait — melyeket az első magyar nyelven megjelent hadtudományi művekre tettek —, azok egyértelműnek látszanak. A legelső magyar nyelven megjelent hadtudományi munkának Szekér A. Joachim Hadi tudományát tekintették, amely 1807-ben jelent meg.

Ugyanakkor felvetődhet a kérdés: tényleg ez-e a legelső nyomtatásban megjelent magyar nyelvű hadtudományi könyv? Ismeretes-e más olyan magyar nyelvű alkotás, amely hadi tudománnyal, vagy hadi mesterséggel foglalkozott

5 „Zrínyi Miklós prózai munkáinak szövege egy gyűjteményes másolatból, az úgynevezett Bónis-féle kéziratból ismeretes, ebből maradt fenn.” (Kovács Sándor Ivin: A Bónis-kódex títká. Népszabadság, 1984. január 13.)

6 Markó Árpád: A magyar katonai nyelv fejlődéstörténete. IV. közlemény. [Had történelmi Közlemények (a továbbiakban — HK) 1959. 2. szám. 299. o.]

7 Zalárdi Jakkó László: Az Újhadi tudomány lelke. (Pesten 1809. Hartleben Konrád Adolfnál.)

8 Markó Árpád: Egy elfelejtett magyar író-katona. (Jakkó László huszárcapitány 1781—1833) Budapest, 1960. 13—14. o.

9 Ács Tibor: Raksányi Imre hadtudományi munkássága a reformkorban. HK 1974. 3. sz. 467. o.

10 Ács Tibor, 1974. Uo.

volna? Zrínyi Miklós hadtudományi tevékenysége óta valóban közel 150 évnek kellett-e eltelnie ahhoz, hogy megjelenjen az első magyar nyelvű hadtudományi munka? A hadi mesterségnek milyen hadtörténeti értékű alkotásai voltak ismertek?

A reguláris, állandó nemzeti hadseregről alkotott elképzeléseket — amelyeket Zrínyi Miklós körvonalazott —, a Rákóczi szabadságharc igyekezett megvalósítani. E törekvés jegyében jelentette meg 1705-ben Forgách Simon kuruc tábornok nyomtatásban először Zrínyi Miklós Az török áfium ellen való orvos-ság című munkáját.

Ez az írás tartalmában és műfajában lényegében politikai röpiratnak tekinthető. Fontos és lényegbevágó kérdéseket vizsgált Zrínyi. Jól látta a korszak politikai, katonai arculatát. Ebből a jól felépített és „megszerkesztett” iratból is mérhetetlen hazaszeretete, nemzetéért érzett felelőssége árad. Ne bántsod a magyart...¹¹ kijelentése évszázadokon át „vezérfonalként” maradt fenn. Véggigtekintve az országgal szomszédos államokon, levonta a következtetést, hogy másra nem, csak a magunk erejére számíthatunk, támaszkodhatunk. Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók, állapította meg, majd levonta fő következtetését: a megoldás a magyar nemzeti hadsereg létrehozása. Itt mindenképpen érdemes megállnunk egy pillanatra. Ugyanis ez az érdekes gondolatsor és okfejtés még egyszer meg fog ismétlődni a magyar történelem során. Miről is van szó? Zrínyi világosan látta, hogy az ország, a nemzet veszélyben van. „Szomszédaink” mind el vannak foglalva saját gondjaikkal, vagy éppen ellenséges érzülettel viseltetnek irántunk. Egyszóval mástól nem várhatunk segítséget. Egy megoldás van tehát: erős, nemzeti hadsereg létrehozása — az ország megvédésére, a függetlenség kivívására és biztosítására.

Szinte teljesen ugyanerre a felismerésre és következtetésre építette fel Kossuth Lajos 1848. július 11-én — a honvédség megajánlására megtartott — előadói beszédét. A szomszédos népek vizsgálatánál Kossuth is megállapítja, (igaz, hogy 187 évvel később), hogy a szabadság és függetlenség kivívását csak erős nemzeti hadsereggel lehet biztosítani, ezért kellene, hogy a kormány „... a szükséghez képest 200 000 fegyverest állíthasson, vagyis a jelen disponibilis haderőt 200 000-re emelhesse és ezen első percben 40 000 embert mindjárt kiállíthasson és a többi a szerint s úgy, mint a szükség fogja kívánni¹²...”

Érdekes és szinte teljesen megegyező a „helyzetelemzés” és következtetés Zrínyinél és Kossuthnál. Kritikus helyzetben másra nem, csak a saját magunk erejére támaszkodhatunk. Ennek viszont az önálló, erős, nemzeti hadsereg a feltétele. Mindezek Zrínyi szerint csak úgy valósulhatnak meg, ha jól felkészített, kiképzett, hadi tudománnyal „felvértezett” ifjakkal rendelkezünk. Zrínyi Áfiuma, mint politikai röpirat, lényeges és jelentős körülményeket tárgyal, azonban semmiképpen sem tekinthető olyan munkának, amely a hadi tudomány, vagy hadi mesterség összegezését tartalmazta volna. Igaz, hogy ezt a szerző célja sem és a munka terjedelme sem tette lehetővé (31 lap).

A Rákóczi-szabadságharc időszakában azonban nem csak az Áfium megjelenése említhető hadtörténeti értékű dokumentumként. Mindenképpen fontos a vezénylő fejedelem azon tevékenysége, amelyet a csapatok egységes arculatára, fegyelmi helyzetének megszilárdítására fordított. A kuruc hadsereg számára 1705-ben adtak ki először nyomtatott szabályzatokat. Az 1705. május 1-i keltezésű 40 oldalas Hadi Edictumnak¹³ fegyelmi, illetve Szolgálati Szabályzat

11 Zrínyi Miklós Hadtudományi munkái. Budapest, 1976. 311. o.

12 Gracza György: Az 1848—49-iki Magyar Szabadságharc története II. k. Budapest, 41. o.

13 Hadtörténelem (Kiad. a) Hadtörténelmi Intézet, Budapest, 1954. 304. o.

jellege volt. Ugyanezzel a dátummal jelent meg a várparancsnokok kötelességeit tartalmazó Instructio, utasítás. A Nagyszombatban 1706 novemberében napvilágot látott Hadi Regulák avagy Articulusok c. ideiglenes szabályzat¹⁴ lényegében az előző évben kiadott edictum rövidített, sűrített változata volt. Ezek előzményeit láthatjuk egyébként a Bujdosók hadiszabályzatában¹⁵ (1670), Thököly 1681-es kiáltványában és katonai szabályzatában.¹⁶

A Rákóczi-szabadságharc időszakában a legjelentősebb hadtörténeti értékű alkotás kétségtelenül az 1707. évi ónodi országgyűlés elé terjesztett és azon jóváhagyott Regulamentum Universale¹⁷ (általános hadiszabályzat) és az Edictum Universale¹⁸ (általános hadi törvénykönyv) volt. A Regulamentum Universale nem csak a csapatok szervezetét, a tisztek és katonák fizetésének rendjét szabályozta, hanem többek között az ellátás rendjét, a „hadi szemléket”, a „beszállásokat” is rendszerezte. Ebből a korszakból nem ismeretesek magyar nyelvű hadtudományi művek, viszont miként láthattuk — jelentős hadtörténeti értékű szabályzatok láttak napvilágot.

A szatmári békekötéstől az 1759-ig terjedő időszakot átvizsgálva újból megállapíthatjuk a tényt: magyar nyelvű hadtudományi művek nem ismeretesek. Erre a tényre csak némi magyarázattal szolgál az a megállapítás, hogy kardforgató elődeink sokszor több éven keresztül, hadjáratról-hadjáratra járták és küzdöttek végig a csatatereket. Ebben az időszakban a Habsburg-birodalom császári-királyi haderejében 1737-ig nem voltak egységes, központilag szerkesztett szabályzatok. Az ezredek tulajdonosai adtak ki hol német, hol magyar nyelvű szabályzatokat. Feltétlenül figyelemre méltó Hadik András azon szabályzata,¹⁹ amelyet ezredtulajdonos korában adott ki. Ugyanakkor említést érdemel gróf Károlyi Ferenc 1736-ban kiadott lovassági szabályzata.²⁰ Részletesen tárgyalják ennek az időszaknak a katonai nyelvezetét és a katonai szabályzatait e terület kutatói.²¹

Az 1759-es esztendőt mindenképpen célszerűnek látszik alaposabban szemügyre vennünk. Akkor adtak ki ugyanis egy kis alakú nyomtatott könyvecskét Kassán, amelyet báró Fáber Krisztián Farkas írt német nyelven; magyarra Dobay Székely Sámuel fordította le.²² Ez a munka mindenképpen figyelemre méltó és gyarapítja az amúgy is szegényes — nyomtatott — hadtörténeti értékű dokumentumaink számát. Terjedelme és tartalma miatt azonban ez sem tekinthető hadtudományi műnek. Ezt a tényt, valamint azt a lehangoló igazságot, hogy még mindig nem rendelkezett az a kor hadtudományi művekkel, maga Fáber is keserűen állapította meg: „... az Hadi mesterségnek se könyvből, se tanítótól, sem más írásból nem lehetett tanulnunk, hanem a mit néha egynehány vezérek és tisztek önnön maguknak feljegyezgettek és nekünk kezünkbe került, hasznunkra vált...”²³

Fáber könyvének első részében „illemkódex” szerűen vázolta mindazokat az erényeket és jó tulajdonságokat, amelyekkel a katonáknak rendelkezniük kell. A későbbiekben áttekintette hadtudományunk helyzetét. Nincs tehát magyar

14 Kerekes Zoltán: Elődeink szabályzatai — Szabályzataink elődei (Kiad.) Az MN Politikai Nevelőmunka Anyagi és Módszertani Központja, Budapest, 25. o.

15 Rohonyi Gábor: A magyar hadtörténelem haladó katonai szabályzataiból. HK 1954. 4. sz. 241. o.

16 Thököly Kiáltvány (OSZK. fol. lat. 3763); Thököly Katonai Szabályzata Rohonyi: 1954. 241—242. o.

17 Rohonyi: 1954. 242. o.

18 Rohonyi: 1954. 242. o.

19 Markó Árpád: Adalékok a magyar katonai nyelv fejlődéstörténetéhez. III. Közlemény. HK 1959. 1. szám 152. o.

20 Markó Árpád: 1959. 154. o.

21 Dr. Sztripszky Hádor: A magyar vezényszó történetéhez. Századok 1909. II. füzet, 129—142. o., III. füzet. 203—217. o. Éble Gábor: Károlyi Ferenc és kora (Budapest, 1893) 597—623. o. Markó Árpád: Adalékok a magyar katonai nyelv fejlődéstörténetéhez HK 1959. 1. sz. 152—153. o.

22 Hadi embernek oktatása, melyet a magyar katona iffjúságának kedvéért rövid írásba foglalt báró Fáber Krisztián Farkas, nagy méltóságú gróf Pálffy Leopold Magyar Gyalog Seregének vezérle ezeres kapitánya. Kassán 1759.

23 Fáber: 1759. 110. o.

hadtudományi könyvünk! — ezt többször is megállapította. Miben állott akkor addigi hadi tudományunk? Erre is megadta a választ. „... Ez az egész hadi tudomány pedig a mostani időkig nem másban állott, hanem csak a fegyver forgatásának gyakorlatában, vagy, a mint mások nevezik az exercirozásban...”²⁴ Pedig a hadtudományi tárgyú könyvek kiadását ő is fontosnak, sőt szükségesnek tartotta. Ezt a nézetét könyvében — többek között — az alábbiakban foglalta össze: „... A katona gyakorlás nélkül, a tiszt tudomány nélkül annyit ér, mint semmi...”²⁵

Régóta foglalkoztatott az a kérdés, hogy Szekér A. Joachim Hadi tudománya tekinthető-e a legelső magyar nyelven kiadott hadtudományi műnek, valamint az, hogy Kiss Károly munkássága előtt csak Zalárdi Jakkó László írásai számottevőek-e? Kiss Károly életét, hadtudományi tevékenységét tudományos igényességgel Ács Tibor²⁶ dolgozta fel.

Kutatásaim eredményeként akadtam rá Jung János Hadi mesterséget tárgyozó könyvére. Ez a mű nem található meg a Hadtudományi Könyvtárban; a Hadtörténeti Múzeum könyvtárában, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Könyvtárának könyvei között sem. Ugyanakkor nem szerepel a Ludovika Akadémia Tanári Nagy Könyvtára Bibliográfiájában,²⁷ a Magyar Irodalom Bibliográfiájában,²⁸ de Raksányi Imre 1848-ban kiadott Honvédelmi Szövétneke²⁹ — amely több oldalon sorolja fel az addig ismert hadtudományi műveket — sem említi Jung könyvét. A Hadtörténelmi Közlemények Bibliográfiája³⁰ a szerzőről és a műről nem tartalmaz adatokat. Eddigi ismereteink szerint csak a Szinnyi József által szerkesztett Magyar írók élete és művei könyvsorozat tartalmaz néhány sort Jung Jánosról, amelyben megemlíti az általam megjelölt munkát is.³¹ A részletesebb kutatás és vizsgálódás arra a meglepő eredményre és következtetésre juttatott, hogy: *Az első nyomtatásban kiadott olyan magyar mű, amely hadtudománnyal, hadi mesterséggel foglalkozik, nem Szekér A. Joachim Hadi tudománya, hanem Jung János Hadi mesterséget tárgyozó könyve.* (Igaz, Jung könyvének csak az első kötete jelent meg 1807-ben, a második 1808-ban.) Ezt kellett megállapítanom azután, hogy részletesen áttanulmányoztam a korabeli újságokat,³² amelyekre az OSZK folyóirattárában nyílt lehetőségem. Kiinduló alapként ehhez Dezsényi Béla — Nemes György jól rendszerezett sajtótörténeti könyve szolgált.³³

Az OSZK — témához kapcsolható — katalóguskartonjai átvizsgálásakor pedig egy olyan anyagra³⁴ bukkantam, amely arra készítetett, hogy még behatóbban vizsgáljam át az 1807—1808-as esztendőök anyagait, eseményeit. Ez a Híradás címen kiadott ismertető megállapította, hogy Magyarországon még nincs olyan mű, amely tisztán hadi tudománnyal foglalkozna, most van először nyomtatás alatt ilyen. Majd az alábbiakat teszi közzé: „Oh fájdalom! tsak egyre sem talál, a ki a Hadi tudományoknak vizsgálódásában valaha munkálkodott és az illeten munkáját közre bocsátotta volna. Azon számtalan nagy vitézek, a kikkel a Magyar Hazánk méltán dicsekedhetik, s a kiknek hírek és nevek egész Európa előtt ismeretes, mind csak Idegenektől szereztek Hadi tudom-

²⁴ *Fáber*: 1759. Uo.

²⁵ *Fáber*: 1759. 134. o.

²⁶ *Ács Tibor*: Tudós és katona. Kiss Károly élete és hadtudományi munkássága 1793—1866. Budapest, 1982.

²⁷ Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia Tanári Nagy Könyvtárának Címjegyzéke. Budapest, 1910.

²⁸ *Kókay György*: A magyar irodalom bibliográfiája 1772—1849. Budapest, 1975.

²⁹ *Raksányi Imre*: Honvédelmi Szövétnek. Posony, 1848. 124—127. o.

³⁰ Magyar Katonai Folyóiratok repertórium III. rész. HK Budapest, 1979.

³¹ *Szinnyi József*: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1980—81. Utánnyomás sorozat, V. k. 720—721. o.

³² *Hazai Tudósítások* 1807., *Hazai és külföldi tudósítások* 1808., *Magyar Kurír* 1807, 1808.

³³ *Dezsényi Béla—Nemes György*: A magyar sajtó 250 éve. Budapest, 1954.

³⁴ *Híradás* 1807. (627. 457/A).

mányaikat, és ezért, hogy hazájokat jobban tudják védelmezni, kénytelenek voltak idegen nyelveket tanulni.³⁵

A „Híradás” a későbbiekben megemlíti a művet is: Hadi Mesterséget tárgya-zó szükségesebb tudományoknak sommás Elő-adása, majd felsorolja főbb feje-zeteit. Ebben eddig így nincs is semmi rendkívülinek látszó állítás. Meglepő fordulat az ismertető végén következik be: „... midőn már ezen Hír-adásunk a Prés alatt volt, akkor tétetett közönségesse. Jelentés által bizonyos ugyan Hadi dolgokat tárgyzó munka, ilyen cím alatt: Hadi tudomány...”³⁶

Ez viszont már fordulatot jelent, hiszen — a „Híradásban” megjelölt Hadi mesterség fő fejezeteit összehasonlítva Szekér A. Joachim Hadi tudományával — egyértelműen beigazolódott a tény, hogy két műről van szó. Ezt a „Híradás” is megállapította: A Hadi tudomány nem azonos a Hadi mesterséggel.

Mindezekből az alábbi következtetés vonható le: a két kézirat, a két szerzőtől megközelítően egyidőben kerülhetett a könyvnyomtatókhöz. Mivel addig ilyen tárgyú könyv még nem jelent meg, kezdetben azt hitték, hogy egy és ugyan-azon könyvről van szó.

Ez a kettősség is csak megerősítette bennem korábbi elhatározásomat, hogy még részletesebben vizsgáljam át az 1807—1808-as esztendőket és megtaláljam a Hadi mesterséget tárgyzó könyvet. Ez hamarosan sikerült is az OSZK-ban.

A Hazai Tudósítások 1807. évi VIII. száma,³⁷ amelyet Szent Jakab havának 25. napján (július 25.) adtak ki, az új könyvek rovatnál feltünteti, hogy Eggen-berger József könyvtáránál kapható a Hadi Mesterséget tárgyzó szükségesebb tudományok summás elő-adása I. kötet. Ugyancsak a Hazai Tudósítások 1807. évi XIX. száma,³⁸ amelyet Kisasszony havának 2. napján (szeptember 2.) adtak ki, az új könyvek rovatnál tudatja, hogy 4 ft-os áron Hartleben Konrád Adolf könyvtáránál a Váci utcában kiadták Szekér A. Joachim: Hadi tudomány című könyvét. A két munka előszavát (bevezetését) összehasonlítva megállapít-hatjuk, hogy csak Szekér A. Joachim Hadi tudományának bevezetése tar-talmaz pontos keltezését (1807. május 1.), Jung könyvének előszava pedig semmi-féle dátumot nem tüntet fel.

Láthattuk tehát, hogy a Hazai Tudósítások VIII. és XIX. számai tudatták, hogy a művek megjelentek. A jelzett újság korábban megjelent számai csak arra utaltak, hogy a megjelölt könyvek hamarosan meg fognak jelenni. Ilyen értelmezésben tehát a Hazai Tudósítások bemutatott számait hitelesnek kell tekintenünk a két mű megjelenését illetően. A Hadi tudomány és a Hadi mes-terség kiadásának időpontját más dokumentumokkal nem sikerült megerősí-tenünk. Nem vezetett eredményre Hartleben Konrád könyvkiadó, valamint Fáy András kéziratot anyagának (elszámolásai a könyvkiadókkal) átvizsgálá-sa.³⁹ Nem jutottam pontosabb adatokhoz a Helytartótanács könyvkiadásra kiadott engedélyeiről⁴⁰ készült mikrofilm felvételek átvizsgálása során sem.

Az eddigi kutatásaink szerint mégis méltán hitelesnek kell elfogadnunk a Hazai Tudósítások 1807. évi VIII. és XIX. számait, amelyekből egyértelműen megállapítható, hogy az első magyar nyelven nyomtatásban megjelent Hadi mesterséggel (hadi tudománnyal) foglalkozó könyv Jung János Hadi mes-terséget tárgyzó könyve, amely hozzávetőlegesen 40 nappal előbb jelent meg, mint Szekér A. Joachim Hadi tudománya.

Az egykori újságcikkekből, majd a megjelent könyvek előszavaiból az derült

35 Uo. 3., 4. o.

36 Uo. 8. o.

37 *Hazai Tudósítások* 1807. évi VIII. száma, 64. o.

38 *Hazai Tudósítások* 1807. évi XIX. száma, 156. o.

39 Fol. Hung. 1066, Quart. Hung. 477. OSZK. Kézirattár.

40 Magyar Királyi Helytartótanács, Repertorium Revisionis Librorum 1783—1848 (C—60), Országos Levéltár Mikrofilm-tára.

ki, hogy csak egy bizonyos hadi tudományi (mesterségű) könyv kerül hamarosan kiadásra, de a másik mű létezéséről hírt nem adtak.

Gondoljuk csak meg: 1807-ben nem volt az országban olyan nyomtatásban megjelent magyar munka, amelynek tárgya a hadi tudomány (hadi mesterség) lett volna. Érthető módon még a nyomtatás időszakában több újságcikk, híradás tudatta, hogy hamarosan a legelső ilyen tárgyú könyv fog megjelenni. Ezeket a gondolatokat igazolja az a tény, hogy Szekér A. Joachim a maga művét a legelső ilyen jellegű könyvnek tartotta. Jung János viszont azt írta, hogy nincs hadi írott munkája Magyarországnak. Hartleben Konrad Adolf könyvtáros szintén azt hirdeti, a Hazai Tudósítások 1807. évi Kisasszony havának 15. napján kelt számában, hogy a Hadi tudomány a legelső ilyen jellegű munka.

Eddigi vizsgálataink és eredményeink alapján feltehetően egymással nem találkoztak és egymás munkájáról nem tudtak a szerzők.

Szekér 1752. július 5-én született Komáromban. Az alsóbb iskolái elvégzése után 1768-ban belépett a Ferences rendbe, itt kapta meg a Joachim nevet. Tanulmányait később Nagyszombatban, Pesten és Budán folytatta, 1778-ban hittani és bölcséleti vizsgáit dicsérettel bizonyítvánnyal fejezte be. Több városban volt szónok, hittantanár. 1785-ben megírta a Magyarok Eredete című könyvét. E műben az egyházra és a római szentszékre tett megállapításai, világi gondolkodásmódja és életfelfogása miatt szembekerült előljáróival. Megoldásként végül sikerült a ferences rendet elhagynia és 1794-ben a szentkereszti cisztercita rendbe lépett. Azonban itt sem volt végleges maradása; a korábbi nézeteltérések kiújulása következtében tábori papnak szegődött a Splényi gyalogezredbe. Az alakulattal együtt Ausztriába, majd Olaszországba vándorolt, jelen volt a marengói csatában (1800. június 12—14.). Olaszországi útjáról hazatérve 1806-ban megírta és kiadta a „Marengói Tsata” című művét. A Hadi tudomány című könyvet 1807-ben adta ki Pesten. 1810. szeptember 26-án halt meg Kolozsvárott.⁴¹

A Hadi tudomány a kor ismeretei szerint foglalta össze a hadtudomány addigi ismereteit. Az első részben a csapatok rendeltetését, állományát, majd az ország fekvésének katonaföldrajzi értékelését találjuk. A későbbiekben nélkülözhetetlen tudnivalók következnek; a hadsereg mozdulatai, síkvidéki és hegyvidéki menetekkor, a táborhely megválasztása, a folyón való átkelés, a folyóvizek védelme, a védő háború, az ütközetek, a városok ostroma, a megszállott várak ostrom alóli felszabadítása, a gyalogság és lovasság szolgálata, „hadi forgása”.

Jung János Hadi Mesterséget tárgyzó munkája a Szekér A. Joachim által kiadott műtől eltér, több vonatkozásban is. Mivel hasonló könyv még nem jelent meg, (így Szekér A. Joachim — Hadi tudománya sem!) ezért vállalkozott arra, hogy egy olyan könyvet ad ki, amely alapot adhat a magyar hadtudomány és hadi mesterség továbbfejlesztéséhez. Ilyen meggondolás alapján mindenképpen fontos, úttörő munkának kell tekintetnünk. Igaz, a mű egy részét külföldi szerzőktől vette át, mégis, az egészet egybevetve, olyan alkotás ez, amely feltétlenül említést érdemel, helyét, jelentőségét a magyar hadtörténelem nyomtatott dokumentumai között feltétlenül meg kell jelölnünk.

⁴¹ Részletes életrajzát megírta *Czapáry László*, a Székesfehérvári Ciszteri főgimnázium 1887/88-ban kiadott Értesítőjében: Szekér Joachim Alajos élete és művei címen. Foglalkozik munkásságával még: *Lázár Béla*: Szekér Alajos Joachim életéhez. (*Figyelő-Irodalomtörténeti Közöny* Budapest, 1888., XXIV. k., 152—156. o.) *Lékaí Lajos*: A magyar történetírás 1790-től 1810-ig című könyvében a 70—71. és a 188. oldalon, *Sínkö Ferenc*: A Magyar Robinson és írója címen (*Vígília* 1953. július. 355—359. o.), *Szinnyei József* ismert munkája szintén részletesen ír róla.

A szerző — Jung János — 1778-ban született Pesten, tanulmányait is itt végezte el. Már fiatal korában élénk figyelemmel kísérte a történelmi eseményeket, lázasan olvasgatta a történelmi tárgyú műveket. Bécsben több évig volt ügyvéd, majd történelmi érdeklődése végül is munkásságában is megmutatkozott. A magyar történelemtudomány rendkívüli tanára lett a bécsi egyetemen és a Mária Terézia Akadémián. Az 1807—1808-as nemesi felkelő seregben főhadnagyként találkozhatunk vele. Bécsben halt meg 1828. március 22-én.

A mű szerkezeti felépítése

A munkáját Jung két kötetben írta meg:

I. kötet: A hadi mesterséget tárgyzó szükségesebb tudományoknak summás elő-adása. A leg-jobb régi és újabb íróktól össze-szedve 1807.

Az első kötet elején ajánlás található, amelyet P. Marczibányi Istvánhoz⁴² írt. Az előszót az első kötet tartalomjegyzéke követi, majd a 167. oldalig tart A hadi mesterségnek rövid históriája. A leg-régibb időktől fogva egész a puszkapor feltalálásáig című rész.

II. kötet: A hadi mesterséget tárgyzó szükségesebb tudományoknak summás elő-adása. A leg-jobb régi és újabb íróktól össze-szedve 1808.

A tartalomjegyzéket követi A hadi tisztnek szükséges tudományokról L'Loyd⁴³ és De La Roche Aymon⁴⁴ szerint című fejezet, mely a 100. oldalig tart.

A kötet második felében található Az Artilleriáról vagy is az úgy nevezett pattantyúsi mesterségről B. Unterberger Cte, De La Roche Aymon, Manvillon 'SA szerint című rész is.

Az első kötet a hadi mesterség rövid történetét foglalja össze a legrégebb időktől a puszkapor feltalálásáig (167 oldalban). A második kötet összesen 273 oldalt foglal magában és a „hadi tisztnek” legfontosabb ismereteit rendszerezi, így többek között a Geográfiát, Topográfiát, Artilleriát.

A könyvet „Nagy Méltóságú, Méltóságos Puchói Marczibányi István úrnak, Ő császári s' Királyi Felsője Belső Titkos Tanácsosának, Arany Sarkantyús Vitéznek Ő Excellenciájának” ajánlja.

Az ezután következő 10 oldalon köszönő sorok következnek abból az alkalmából, hogy a közösség, a nemzet javára Puchói Marczibányi István 50 000 forintot ajánlott fel. Vagyonából ilyen nagyságú összeggel kívánt hozzájárulni a felállítandó Magyar Hadi Akadémia költségeihez. E nemes szándék tiszteletének bizonyítására, valamint a hadtudományi ismeretek könnyebb oktatása céljából ajánlja munkáját. Mivel Jungnak vagyona nem volt, ezért ő ezzel a könyvvel tudott hozzájárulni hadügyünk jobbításához.

⁴² *Marczibányi István* (Makó 1752. július 25—Buda 1810. december 21.) Az irodalom és a tudomány pártfogója és mecénása. Jogi tanulmányait Egerben végezte. 1780-tól a temesi kerület tartományi biztosa és kir. tanácsosa, később Csanád vm. alispánja, 1800-tól udvari tanácsos, 1800-ban Pestre, majd Budára költözött. Birtokai jövedelméből magyar tudományos és irodalmi munkák jutalmazására és nyelvtudományi pályázatok kitűzésére nagy összegű alapítványt tett.

⁴³ *Henry Humphrey L'Loyd* (1720—1783): Az egyik legjelentősebb angol katonai szakértő. Szinte valamennyi fontosabb európai hadseregben szolgált. Francia, porosz, majd osztrák szolgálatban részt vett a hétéves háborút an. Rendkívül alapos katonai, földrajzi, kartográfiai és geometriai ismeretekkel rendelkezett. Mint katonai író a hadtudomány örök törvényeit vizsgálta, nagy jelentőséget tulajdonított a terep és a hadszíntér szerepének. Főbb művei: A legutóbbi németországi háború története (London, 1781), Katonai emlékiratok (1780), Tanulmányok a hadművészet általános törvényeiről (Wien, 1785).

⁴⁴ *De la Roche Aymon:* francia lovastiszt. A francia forradalom elől elmenekült Poroszországba, ahol mint lovassági tiszt szolgálta végig a napóleoni háborúkat. Részt vett a porosz sereg, főleg a könnyű csapatok szervezésében. A restauráció alatt Franciaországba visszatért, ahol gazdag harcéri tapasztalatait, melyeket a lovasságnál szerzett, könyvben foglalta össze.

A'
HADI MESTERSÉGET

TÁRGYAZÓ SZÜKSÉGESSEBB
TUDOMÁNYOKNAK
SUMMÁS

E L Ő - A D Á S A.

A' leg-jobb régi, és újabb Írókból
össze - szedve.

ELSŐ KÖTTET

PESTEN,

Talált. Eggenberger Jó'sef Könyvárosnál.

1807.

A'
HADI MESTERSÉGET

TÁRGYAZÓ SZUKSÉGESSEBB
TUDOMÁNYOKNAK
SUMMÁS

ELŐ-ADÁSA.

A' leg-jobb régi, és újjabb Írókból
össze szedve.

MÁSODIK KÖTTET.

PESTEN,
Talált. Eggenberger Jó'sef Könyvárosnál.
1808.

Magasztos pátossal vezeti be gondolatait. „Magyarországnak Alkotmánya mint erős kőszál a »felháborodott tenger közepén« ellent tudott állni a dagályos haboknak és Európa legdühösebb és mindent felforgató szélvészének, amely a hadi fundamentumon épült. Ez az Alkotmány régen felül haladta a Lycurgus és Solon által megalkotott »Kormány rendeket«, valamint a roppant Perzsa Birodalmat is.

Egész Európa »magasztalja« a magyar vitézséget, melynek záloga: a nemzet gondolkodásmódja, erkölcsi tulajdonságai, a hazaszeretet, a fejedelmekhez való hűség, állhatatosság és a bátor szív. A hadtudományokban is elegendőképpen munkálkodott a hadakozó nemzet, hiszen Polybius⁴⁵ Caesar, Vegetius⁴⁶ és Frontinus⁴⁷ »tapasztalatait« is ismerték.”

Megállapítja a szomorú valót: „Oh fájdalom! Tsak egyre sem találna aki a Hadi Tudományoknak illetően vizsgálásában valaha fáradozott volna. Nincs tehát Hadi írott munkája Magyar Országának!”⁴⁸

A szerző ezután ezzel folytatja, hogy Európában a magyarok elsők között éltek a puskaporral és a nehéz lövő eszközökkel. Hunyadi, Zrínyi, Nádasdy és a többi nagy vitéz magukat hadi tetteikkel halhatatlanokká tették. Röviden áttekinti a magyar nép megpróbáltatásait a népvándorlástól a XVII. századig. A hazafiak toll helyett kénytelenek voltak szüntelenül fegyvert fogni a Haza védelmére.

Mivel országunk akkor még nem rendelkezett hadi írott munkával, ezért iránta való szeretet bírta ennek a műnek a kiadására. Ahogy a cím is mutatja, más nevezetes íróktól szedte össze ebben a formában, s kiadása nem egyéb, mint a közjó szolgálta.

A magyar nyelvet kevésbé érti, ezért munkáját németül írta le. Magyarra fordítását hazaszeretetüktől lelkesedve Stettner Máthé és Légrádi Pál⁴⁹ végezték el.

„A’ mennyiben tehát ezen munkának betse abban állana, hogy ez anyai nyelven jelenik meg, annyiban a Tit. Uraknak nemes fáradozások enyimnél nagyobb köszönetet érdemel.”⁵⁰

A Hadi mesterségnek rövid históriája. A ’leg-régibb időktől fogva a puskapor fel-találásáig

Rövid történeti áttekintést ad a hadtudomány kialakulásáról. Az egyes embereknek évszázadokkal ezelőtt ugyanúgy, mint most, legfőbb célja az volt, hogy magukat minden külső támadó erő ellen megvédelmezzék. A hadi mesterség eredetét, kezdetét vizsgálva megállapíthatjuk hogy a tudományok között az egyik legrégebb, melynek célja az ember és tulajdonának védelme minden külső és belső erő ellen.

A hadi tudományról és hadi mesterségről szóló feljegyzéseket már megtalál-

45 *Polybios*: Görög történetíró. Született Megalopolisban i. e. 210 táján, meghalt 123 táján. Megírta többek között Róma történelmét az I. pun háborútól Karthágó és Korinthosz feldúlásáig (i. e. 234—164-ig). Csak az első 5 könyv maradt meg teljesen.

46 *Vegetius Flavius Renatus*: Római katonai író I. sz. 400 körül a hazai véderő fejlesztéséért írt egy 4 könyvből álló lelkésztő munkát „*Epitome rei militaris*” címen, amelyben régibb történetírók és katonai szakemberek műveit adta kivonatban.

47 *Frontinus Sextus Julius*: Kiváló római mérnök és író (i. sz. 40—103) m, három ízben konzul, 76—78-ig alvezér Britanniában; Írt hadicselekről egy „*Strategemata*” c. művet, tele hadtörténeti anekdotákkal.

48 *Jung*: 1807. Előljáró-Beszéd XVII. o.

49 Stettner Máthé és Légrádi Pál — valószínű közlelbi ismeretségben voltak Junggal. Eddigi vizsgálataink alapján pontos adatok nem ismertek. Németül jól tudó ügyészek voltak, akiket hazaszeretetük arra készítetett, hogy a németül megírt művet magyarra lefordítsák.

50 *Jung*: 1807. Előljáró-Beszéd. XXVI. o.

juk a görög mitológiában, mondákban. A Tigris folyó mellett élő népek és az egyiptomi papok krónikái is tettek már említést azokról. A hadi tudományok kezdetét az ókori népek történetére vezethetjük vissza. Jung megemlíti a Hérodotosz által megírt tudósításokat, amelyekben katonai (hadi) írásokkal találkozhatunk. Rátér az ázsiai „kóborló-csorda” népek hadi seregére, amelyeknél legfőképpen lovassággal találkozhatunk.

A hadi tudomány a despotizmus („a vas ostor”) alatt nyögő fegyveres sokaság által kevésbé fejlődött. Nagy lendületre — a perzsa birodalomban — Kúrosz idejében kapott. Elénk tárul ez a hatalmas birodalom, melynek határa a Közép-tengertől⁵¹ az Indus folyóig terjedt. Ennek a roppant kiterjedésű birodalomnak volt része Babilónia, Káldea, Fönícia. Megismerjük a perzsa haderőt, amely kezdetben csak perzsákból állt, idővel kiegészítették más ázsiai nép katonáival. Ezt a sereget több írásában megemlíti Xerxész; látjuk a sokféle hadi népet; mind más ruhákban, fegyverzetben. A sorokat olvasva megelevenedik előttünk ez a tarka, soknemzetiségű hadi sereg; gyapotruhákban az indiaiak, oroszlánbőrökkel borított afrikai szerecsenek, mongol és buharai pusztákról jött kóborlók, vadász népek, teveháton járó arabok, föníciai hajósok és ázsiai görögök. A birodalom királyát védő testőrző sereget „halhatatlan seregnek” hívták, mert a 10 000 főre megállapított létszámát mindig ugyanannyira pótolták.

Ezután a görögök hadi tudományának leírása következik, amely olyan szintre emelkedett, hogy a későbbi korokban is vizsgálták elveit, törvényszerűségeit. A hadi mesterség (tudomány) nagy fejlődésen ment keresztül a trójai, majd a peloponnészoszi háborúk időszakában. Az első thébai háború után tovább fejlődött. Változtak a hadrend elemei is (harci szekerek, lovasság, gyalogság) Spárta és Athén népei Lükurgosz és Szolón bölcs törvényei alatt a világon leghatalmasabbakká lettek. A hadi mesterség a tudomány szintjére emelkedett. A köztársaságnak legelső kötelessége volt: az ifjúság nevelése, oktatása, a hadtudományi ismeretekre.

Rendszerezi a görög haditudomány felosztását:

1. **Taktika:** (tartalmazza többek között a hadi sereg felállítását, mozdulásait...)
2. **Stratégia:** (a sereg vezérlését foglalja magában, de mindazon ismeretek megtalálhatók itt, amelyek a „hadi plénumra” tartoznak).
3. **Poliorketika:** (a várívás mestersége)
4. **Naumachika:** (a tengereken való hadakozás módjainak leírása).

Megismerjük a spártai nevelés és a spártai hadisereget. A hadi szolgálatot 20 és 60 éves kor között kellett adni. A hadi sereg három részre tagozódott:

1. **Hoplíták** (nehéz gyalogság)
2. **Lovasság**
3. **gyalogság** (könnyű)

Ismét átélhetjük a leuktrai és a maratoni csatát, megjelenik előttünk a különböző helyzetekben hadakozó spártai hadsereg. Olvashatjuk a spártai hadviselést, az ellenséggel való megütközés módjait. A történelem homályból felvonul előttünk a görög sereg félelmetes főereje a falanx, megtudjuk méreteit, harci alkalmazását.

A hadtudomány és a történelem színpadán új nép, új erő jelenik meg: Róma. A hadi mesterség további fejlődésében fontos szerepet játszottak a katonai tribunusok, akik megválasztásuk után consuli hatalommal is bírtak. A régi falanx tökéletesedett — kisebb csoportokra osztották —, mozgékonyosága, „manőve-

51 Földközi tenger.

rező képessége megnövekedett; kialakultak a légiók. Duilius ez idő tájt felállítja az első hadiflottát. A hadi tudomány sokat fejlődött a pun háborúk alatt.

Az ókori birodalmak (népek) ideje — a virágzáson túljutva — leáldozott. A történelem vihara egyes népeket, birodalmakat eltüntetett.

Majd a germán harcosok bemutatása következik. Megismerkedhetünk hadi seregükkel, amelynek fő erejét a lovasság és a gyalogság alkotta. A katonák a falanxhoz hasonló alakzatot vettek fel, az ellenség csapásaitól magukat pajzsokkal védték.

Ázsia földjéről új nép telepedett át a Kárpát medencébe — a magyarok. A vitézséget nem lehetett elég korán kezdeni, ugyanis a gyermeket kis kortól fogva megtanították lovagolni és célba lőni, de a kardforgatásra és a lándzsadobásra is kiképezték. Megjelennek „kalandozó őseink”, látjuk alkalmazott harcmódjaikat. Hitelesnek mondható módon tárul elénk az államalapítás utáni évszázadok hadi helyzete, a hadi sereg összetétele, az állandó sereg (ordinaria), melyhez tartoztak a főispánok bandériumai (mindig a király parancsaitól függetek) és rendkívüli katonaság (extraordinaria); „az egész sereg: Fel-kelésnek nevezetett, melynek fő vezére volt a Nádor Ispán Generális.”

A szerző több példát említ meg azzal kapcsolatban, hogy királyaink milyen sokat tettek az ország (így a hadtudomány) felvirágoztatásáért, hiszen sok tudóst, építőmestert (várépítőt is) „vitéz idegeneket” hívtak az országba. Lehetetlen tehát, hogy a hadakozás taktikáját meg nem tanulhattuk volna.

*A 'puska pornak, ágyúknak, mozsaraknak, mináknak és
a lövő fegyvereknek fel-találásáról*

Visszatekint Jung a görög, római hadak által használt nehéz lövő eszközökre. Kétféle volt ismert:

1. számszerij (vagy catapulta)
2. nyeles kézij (ballista)

A számszerijak szolgáltak a mai ágyúk helyett, mivel ezek a nyilakat és a gerendákat csak vízszintesen lötték ki. A nyeles kézijak pedig a mai (akkori) mozsarak gyanánt szolgáltak; az ezek által kilőtt kövek, nyilak görbe, vagy íj lövéssel repültek be az erődökbe. A számszerijak kisebb neméhez tartozott a scorio és a polybolon — apró kézi eszközök —, amelyeknek kezeléséhez egy ember is elegendő volt. A csak köveket hajító eszközt onagernek nevezték. Ezeket a fegyvereket már Nagy Sándor idejében ismerték és használták. A rómaiak Jeruzsálem ostromlásakor 300 számszerijjal és 40 nyeles kézijjal rendelkeztek.

A hadi tudomány (mesterség) történetében és fejlődésében új szakasz kezdődött a puszkapor feltalálásával. Rövid áttekintést kapunk a puszkapor feltalálásának körülményeiről, megismerjük az ezekről alkotott nézeteket. Több példát említ Jung a puszkapor hadi alkalmazására. Egyesek szerint Salamon magyar király már 1073-ban a Belgrád vára alatti csatát ágyúkkal vívta. Megemlíti a XIV—XV. századi Magyarországot, amikor a városokban mindenütt puszkaport és lövő eszközöket tartottak. A „pattantyússág” Mátyás király alatt volt a legjobb, melyet egész Európa ismert. Találkozunk Orbán mester erdélyi ágyúöntő műhelyével is. A puszkapor és ágyúk után a „bombik” következnek. A legelső alkalmazójának egyesek Ernest Mansfeld⁵²-et tartják, aki 1588-ban Wachten-

⁵² Mansfeld, Peter Ernst: gróf (később herceg) hadvezér, született 1517. július 15-én, meghalt 1604. május 22-én. Részt vett többek között V. Károly 1535. és 1543. évi hadjárataiban.

donk várának ostroma alkalmával használta. Zrínyi Miklós az 1566. évben használta a bombikat, mozsarakat, petárdákat. A törökök 1543-ban Esztergom várát mozsarakkal támadták. Pozsonyban 1439-ben ágyüöntő műhely volt.

*A hadi tisztnek szükséges tudományokról L'Loyd és
La Roche Aymond szerint*

Jung e rész elején vázolta a hadi tudomány (mesterség) lényegét. „A hadi mesterség nem az ember öldöklését tárgyazó mesterség, hanem a nemzetek védelmére (minden külső és belső ellenség ellen), valamint a hazafiak tulajdon-vizonyainak oltalmazására szolgáló tudomány.” A hadi tudományon mindazon tudományokat érti, melyek a hadi mesterség változhatatlan szabályain és törvényein épülnek. Két része van a Theoria és a Praxis — vagyis vizsgálendő és gyakorló. Az első csupán csak a hadi mesterség „reguláit” adja elő, az utóbbi pedig azon szabályokat, amely a különböző helyzetekre való helyes alkalmazás módjaira tanítanak és szorosabb értelemben ez a hadi mesterség. A hadi mesterség históriájából kitűnik, hogy a „régiek” a Theoriának szükségéről és a Praxisnak fontosságáról annyira meg voltak győződve, hogy közönséges „iskolákban” tanították a hadi mesterség reguláit, rendszabályait. Példaként említi, hogy az athéni ifjút csak akkor küldték a hadseregbe és csak akkor tanulta a hadi tudományok gyakorló részét, a hadi taktikát a háborúban, ha annak vizsgáló részét, a hadi mesterség reguláit előbb az iskolában jól megtanulta.

A Mathesisről

Jung a klasszikusok nyomán a matematikai ismeretek összességét két részre bontja:

a) Az úgynevezett *Mathesis pura*, amely a „nagyságoknak mindenféle alkotórészeit magában foglalja. Részei a »szám mesterség« (arithmeticum) és a földmérés (Geometria).

b) *Mathesis applicata*: amely a nagyságok összekötéseire hozott közönséges tételeknek, vagy tanító igazságoknak és szinte az emberi élet sokféle foglalatosságaira és szükségleteire való helyes alkalmaztatás módját adja elő — amaz Physica, ez pedig Technica, applicata Mathesisnek neveztetik”

Megemlíti a „régiek” közül az e területen munkálkodó tudósokat: (Püthagorasz, Arisztotelészt, Euklidészt, Thálészt . . .). Ismerteti a fizika és a technika alkotó részeit, területeit. Megállapítja, hogy minden részterület igen fontos és kapcsolódik a hadi tudományhoz, hadi mesterséghez. Így megemlíti például, hogy a hadi mesterségnek főbb része és minden ütközetnek lelke a „Pattantyúsi Mesterség”, amely a geometriára épül. A hadi erősítő tudomány, a táborhelyek megválasztása, a tábor-útés mind a geometriára épül. A hadi sereg menete (marsa), a hadi sereg mozdulása, az induló-(menet)-sebessége az összecsapás pontos ideje és helye elképzelhetetlen matematikai számítások nélkül. Elkerülhetetlenül fontos a Földnek, a terepnek leírása, vagyis a geográfia és a topográfia.

A Geographiáról

Röviden ismerteti annak az addigi ismeretek szerinti fogalmát. Megtudjuk, hogy olyan tudomány, amely az ország fekvésével, természeti adottságaival, ég-

hajlatával, erkölceivel, szokásaival, népességével, gondolkodásával, igazgatásával, földművelés módjával és kereskedelmével foglalkozik.

„A hadi tudományra nézve a föld-leírás vagy geográfia csak akkor érdemli meg a tudomány nevet, ha az mind természeti, mind erkölcsi állapotát és minden legtitikosabb „rugóját” felfedi, valamely országnak vagy köztársaságnak, hogy ezekből annak meg-támadó és védelmező erejét meg lehessen határozni.” Nagyon fontos dolog a „Hazával” határos országok hadi állapotának ismerete. Egy országnak nem csupán kiterjedését, lakosságának — városainak számát kell ismerni, hanem főleg az ellenség erejét és hadi alkotmányát kell jól tudni. Mindezekén túl fontos dolog egy ország földrajzi fekvése, hogy az hegyvidéki, vagy sík terepen helyezkedik-e el.

A hely leírásáról vagy Topographiáról

Ebből a kis részből megtudjuk a topográfia jelentőségét. „Nemcsak valamely ország természeti és erkölcsi tulajdonságainak az ismerete fontos (föld írás), hanem a hely leírását tárgyaló tudomány is elengedhetetlenül szükséges. Nem elég valamely ország fekvésének általános ismerete, hanem mindazokat ismerni kell, amelyek a hadi mozdulásához kapcsolódnak” (ilyenek — a folyók, hegyek, utak, városok — stb.).

„A hely leírásnak két része van:

a) *vizsgálódó rész*: (hadi planumok kidolgozása) milyen irányból, milyen útvonalon, hol kell az ellenségre támadni,

b) *gyakorló rész*:

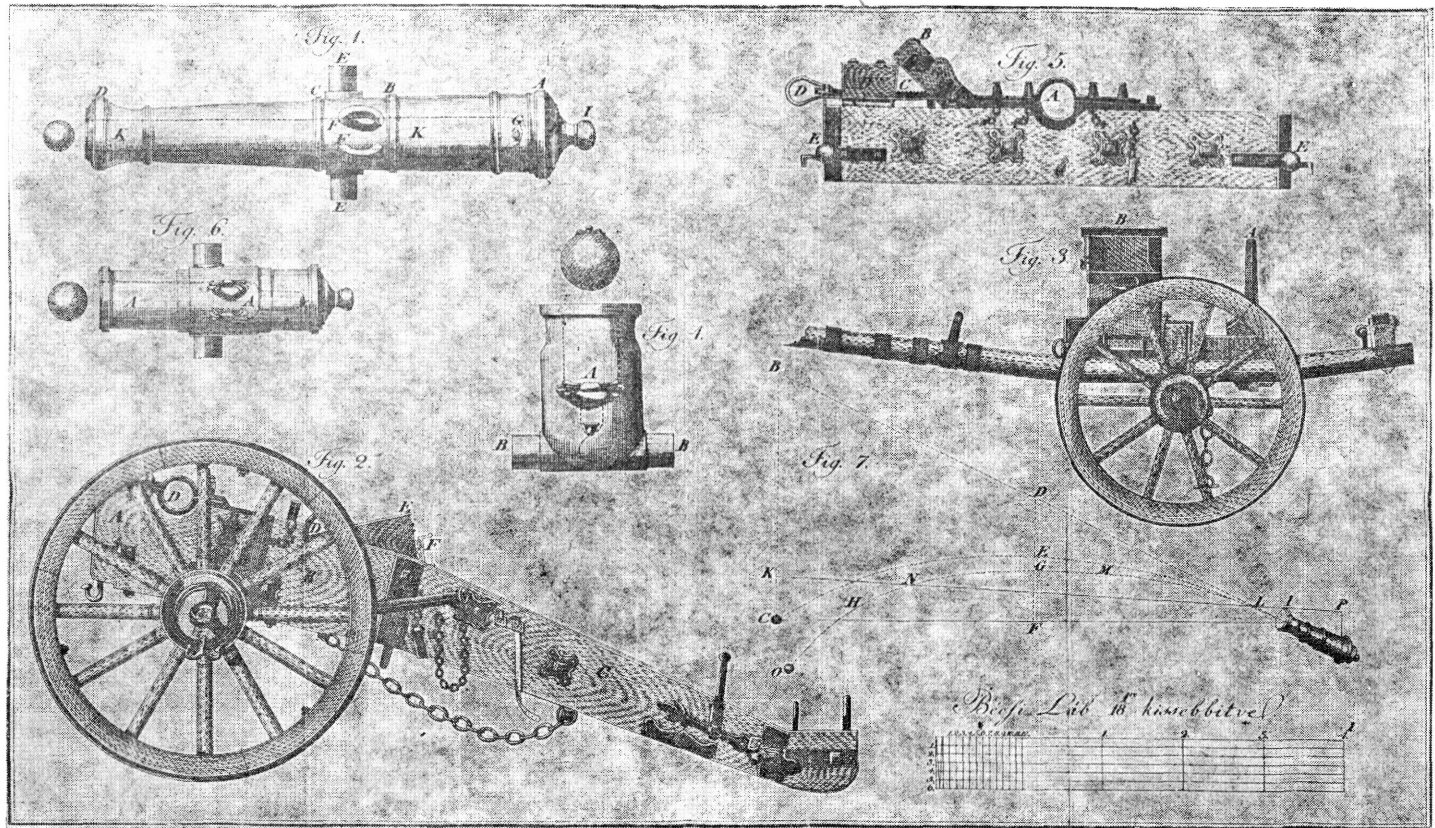
A hadi seregek nagyon fontos az ellenséges ország »Földabroszának« ismerete.” Sokszor a hadviselés módját is meghatározza az ország kiterjedése, földrajzi-természeti viszonyai, vízrajza, de minden ország esetében fontos szereppel bírnak az ország természeti határai, síkvidéki-e, vagy hegyek, folyók övezik-e. Nem lényegtelen az ország kiterjedése sem, zömök, avagy hosszan elnyúló-e az. Ezután több európai ország területi kiterjedését vizsgálja hadi szempontból (Auszria, Németország, Franciaország, Oroszország...)

A hadi szemmértékről

„Azon tehetség, ami szerint valamely »környéket« első tekintettel úgy megismerhetünk, hogy akár hadi intézetek, akár hadi mozdulások esetében azonnal használni lehet — hadi szemmértéknek nevezik. Aki ilyen szemmértékkel bír, az bármely tájon elképzelheti magának a csatateret és meg tudja határozni, hogy oda milyen létszámú, milyen hadi sereg és lövő eszköz szükséges, milyen hadimozdulatok és »forgások« lehetségesek.”

A katonai pallérozódásról és tökéletesítésről

A „katonai rendnek” meghatározott saját „tudományai,” erkölcsi tulajdonságai vannak. Az egyik az elmének, a másik pedig az erkölcsnek „pallérozásában” áll. Nagyon fontos dolog a hadi tisztánél a gyakorlás. A „pallérozódás” a hazaszeretet, a becsületet erősíti, de segíti a katonát a magasabb rang megszerzésében. Legjobb út erre a világ történéseinek folyamatos olvasása, mert ez világosíthatja meg az elmét és ez „gerjeszthet a katonák szívében nemes érzékenysé-

A „nehéz vagy nagy lövő eszközök” a képes mellékletben

get". Ilyen jellegű művek rendszeres olvasásakor ismerheti meg a katona a nagy tetteket bemutató különféle példákat, ezek szorgalmas tanulmányozásával juthat oda, hogy nem kerülhet olyan helyzetbe, amit nem várt, vagy előre nem látott.

Egyszóval a „Históriák” olvasása által szerzi meg a katona a háborúban az állhatatosságot, tűrőképességet, a hidegvérrel való döntést valamely jeles cselekedetre, a nagylelkűséget, az emberi szeretetet — következésképp a „pallérozódást” és „maga tökéletesítését”.

Az artillériáról, vagyis az úgynevezett pattantyús mesterségről

Az artilléria, vagyis a pattantyús mesterség, az újabb hadi mesterségben éppen az, mint a „régieknél” a hajító szerekkel, vagyis a számszeríjjakkal, nyeles kézijakkal és több más azon időbeli „hadi rontó eszközökkel” való helyes bánásmódról tanító tudomány volt. A puskapor feltalálása óta a lövedékek még nagyobb rontó erővel lőhetnek ki.

Ezután részletes bemutatása következik a puskapor alkotórészeinek, a puskapor csoportosításának „nemei” szerint; melyek három félek lehetnek:

1. Célzél lövő puskapорок
2. Burst-Muskéta és ágyú porok
3. Vettető porok.”

Az érdekesség kedvéért bemutatom a „célzél lövő” puskaport: 80 rész kétszeresen tisztított salétromból, 12 rész tiszta kénkőpor és 14 rész veres gyűrű, vagy mogyorófa szénből áll. A szeme finom, egyenlő, kemény és fényes. „A lövő eszközöket” két nagy csoportra osztja:

„A nehéz, vagy nagy lövő eszközök: (ágyúk, habiczák, mozsarak)

könnyű vagy kis lövő eszközök: (karabélyok, pisztolyok, hosszú puszkák, vagy muskéták).”

Részletesen és szakszerűen mutatja be az egyes „lövő eszközöket” és a „muníciókat vagy lövő szereket”. A nehéz lövő eszközöket képes melléklettel is szemlélteti. (L. a 873. oldalon!)

A különböző űrméretű ágyúk, mozsarak csoportosítását kaliberük, lőtávolságuk alapján 17 táblázatban ismerteti az olvasóval. Az I. és II. táblázat az ostrom és várbeli ágyúkat, illetve a tábori ágyúkat tartalmazza. (L. a 875. oldalon!)

A tábori szekerekről és „szekerezésről” kiemelten emlékezik meg. A szekerekkel nemcsak a nehéz lövő eszközöket vontatják, hanem a muníciót (lőszereket), élelmiszereket és egyéb anyagokat is ezekkel szállították.

Megismerkedhetünk a csajkákkal és az azokhoz tartozó lövő eszközökkel is. Ezeket az apró hadihajókat szélesebb folyóvizeken szokták használni. Ezután részletezi, csoportosítja a csajkákat. Szakszerűen írja le a célzás fortélyait, a lövő eszközök kalibereit, az irányzás és a lőtávolságok közötti összefüggéseket.

A fejezet végén találjuk a kisebb lövő eszközök (vagyis a puszkák, muskéták, pisztolyok) csoportosítását, rövid bemutatását. Rendszerezi és ismerteti a gyalogság és a lovasság lövő eszközeit.

Végezetül néhány jó tanáccsal látja el a fegyvert forgató vitézt:

„A töltésről, arányzásról, lövésről és a fegyvereknek tartásáról való némely észrevételek”:

— „Minél kisebb a golyóbis körül való közhely a puska csőbe, annál meszebb és egyenesebben megy az.”

gombját, (Sraube) vétetik) e képen oltattak fel. u. m.

Izór Ostrom, és Várbeli Ágyúk.

Az Ágyúknak Kaliberjek.	A' Kaliber Izerént való hofzfza.	A' Csövnek nehezége.	
		Mázsa.	Font.
24 fontos ércz Ágyúk.	23	50	90
18 — — —	24	40	—
18 — vas —	23	41	—
12 — ércz —	25	27	60
12 — vas —	25	27	30
6 — — —	26	13	80

2 Izor Tábori Ágyúk.

Az Ágyúknak Kaliberjek.	Kaliber Izerént való hofzfza.	A' Csöv nehezége.	
		Mázsa.	font.
18 fontos ércz Ágyúk.	16	20	36
12 — — —	16	14	50
6 — — —	16	7	40
3 — — —	16	4	34
1 Hegy - Ágyúk	11	7	75

Innen ki tettük, hogy ha a Várbeli-Ágyú a Tábori-Ágyúval egy Ka-

— „Nagyobb töltéssel nagyobb távolságra lehet ugyan lőni a golyóbist, de azért annak nem kell mértéken felül lenni.”

— „A cső üre és a gyújtó lyuk tiszták legyenek.”

— „A szerszám jó erős, a kova pedig éles legyen.”

— „Többszöri lövés után a cél kova, gyújtó lyuk és a serpenyő mindenkor jól meg tisztítottassanak.”

— „A lövésben arra szoktassa magát az ember, hogy egyenesen és erősen álljon.”

A lövés, célzás, fegyverhasználat után rátér az egyik legfontosabb követelményre, mintegy összefoglalásként, mely szerint nélkülözhetetlen az újoncok (rekruták) kiképzése, a lövés mesterségének begyakorlása különböző célokra és távolságokra.

Jung János Hadi Mesterséget tárgyazó műve nem ismeretlen, hanem egy méltatlanul elfelejtett alkotás. A szerző tudományos megalapozottsággal igyekezett a hadi mesterség addigi ismereteit rendszerezni és bemutatni. A munka értékét csak növelte az a tény, hogy addig magyar nyelven kiadott olyan könyv, amelynek tárgya a hadtudomány (hadi mesterség) lett volna, nem volt.

Szekér A. Joachim, Markó Árpád és Ács Tibor megállapításait, amelyeket a legelső magyar nyelven kinyomtatott hadtudományi műre tettek — a bemutatott dokumentumok alapján módosítanunk szükséges.

Kiss Károly hadtudományi munkásságát megelőzően előfutárként egy újabb olyan személyt ismertünk meg, akinek munkásságát és művét újabb határkönek kell tekintetnünk. Jung könyve olyan alkotás, amely feltétlenül bővíti a magyar hadtudomány amúgy is „szegényes kelléktárát”. Ezzel a munkával és Szekér A. Joachim valamivel később megjelent Hadi tudományával kiteljesedik az 1807-es esztendő és gazdagabbá válik hadtudományi (hadtörténeti) irodalmunk.